

OK VE YAYIN TÜRK DEVLET GELENEĞİ VE HÂKİMİYET ANLAYIŞINDAKİ YERİ

*Erkan GÖKSU**

ÖZET

Ok ve yay, Türkler için bir savunma veya saldırı aracı olmasının yanında kültürel bakımdan da büyük öneme sahiptir. Zira okçu millet olarak nitelendirilen Türkler için, genel olarak güç, kuvvet ve kudreti temsil eden bu silahların, devlet ve hâkimiyet anlayışı içerisinde de özel bir yeri vardır. Nitekim Türklerde yay metbuluk, ok ise tâbilik ya da vasallık alameti/sembolü olarak kabul edilmiştir. Hatta bazı Türk devletlerinde, devlet alameti/sembolü olarak ok ve yayın kullanıldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ok, yay, Türk hâkimiyet anlayışı, hâkimiyet alâmetleri.

THE PLACE OF ARROW AND BOW IN TURKISH GOVERNMENT TRADITION AND SOVEREIGNTY COMPREHENSION

ABSTRACT

The bow and arrow are very important not only being tools of defense or attack but from the cultural point of view for Turks. But these tools that symbolize force, power and strenght, have a special place in state and sovereignty comprehension for Turks who are known archer nation. Finally, bow was accepted as a mark of lordship and arrow as a mark of the vassalege. And also it was seen that arrow and bow were used as a state symbol in some Turkish states.

*Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı/Ortaçağ Tarihi Bilim Dalı, erkangoksu@hotmail.com.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Key Words: Arrow, Bow, Turkish Sovereignty Comprehension, Symbols of Sovereignty.

Ok ve yay, bu silahları kullanma konusunda büyük şöhrete sahip olan ve muasır kaynaklar tarafından “okçu millet”¹ olarak vasıflandırılan Türkler için büyük önem arz etmektedir. Türkler bu silahları bir savaş araç-gereci olmasının ötesinde, önemli bir kültür ögesi olarak kabul etmişler, bu silahlar etrafında birtakım teamüller oluşturarak siyasî ve hukukî sembol olarak kullanmışlardır².

Ok ve yay etrafında gelişen ve Türk tarihi araştırmaları bakımından oldukça önemli olan bu teamüllerin en önemli örneklerine Türk devlet geleneği ve hâkimiyet anlayışında tesadüf edilir³. Hun çağından itibaren görülen bu geleneğin en açık ifadesine, Türk düşüncesinin mitolojik temellerini bulduğumuz *Oğuz Kağan Destanı*'nda rastlanır. Bu destanda Oğuz Kağan, Türklerin kabile teşkilatında en önemli rolü oynayan “orun” yani siyasî ve içtimaî mevki meselesini muayyen bir kalıba oturtarak⁴ “yay”ı metbûluk, “ok”u ise tâbilik sembolü olarak belirlemiştir. Oğuz Kağan tarafından belirlenen bu esaslar, başta Oğuzlar olmak üzere tarih boyunca varlık gösteren bütün Türk şubeleri üzerinde etkili olmuş⁵ ve ok ve yayı, Türk devlet geleneği ve hâkimiyet anlayışının temel sembollerinden biri hâline getirmiştir.

1105122123'nda ok ve yayı Türk hâkimiyet anlayışının vazgeçilmez unsuru haline getiren kayıtlar şu şekildedir:

“Ondan (331) sonra sabah olunca büyük ve küçük oğullarını çağırttı ve: “Benim (333) gönlüm avlanmak istiyor, ihtiyar olduğum için (334) benim artık cesaretim yoktur: Kün, Ay ve Yultuz, doğu tarafına sizler gidin: (336) Kök, Tağ ve Tengiz, sizler de batı tarafına gidin” dedi. Ondan sonra üçü

¹ “Okçu Millet” tabiri Aknerli Grigor'un, 1271 tarihinde yazdığı Moğol tarihinin adıdır. Ancak sözkonusu tabirin Türkler için de kullanıldığı görülmektedir. (Aknerli Grigor, **History of the Nation of Archers**, (Türkçe terc., **Okçu Millet'in Tarihi**, (Çev. Hırant D. Andreasyan), İÜEF Yay., İstanbul 1954., s.1 n.)

² Ok ve yay yapımı, teknik özellikleri ve Türkler tarafından kullanımı hakkında geniş bilgi için bkz; Erkan Göksu, **Türk Kültüründe Silah**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008., s.128-198.

³ Osman Turan, “Eski Türklerde Okun Hukukî Bir Sembol Olarak Kullanılması”, **Belleten**, IX/35, (Temmuz 1945), s.306.

⁴ Abdulkadir İnan, “Orun ve Ülüş Meselesi”, **Makaleler ve İncelemeler**, I, TTK Yay., Ankara 1998, s.241.

⁵ Nazım Paşayev-Valide Paşayeva, “Eski Oğuzların İnanışları ve Mitolojik Görüşleri”, **Türkler**, III., Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.354.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

(338) doğu tarafla, üçü de batı tarafına gittiler. Kün, Ay (340) ve Yultuz çok av ve çok kuş, avladıktan sonra, yolda bir altın yay (342) buldular; onu aldılar ve babalarına verdiler.

(343) Oğuz Kağan sevindi, güldü, yayı üçe boldü ve: “Ey büyük (345) (oğullarım), yay sizlerin olsun; yay gibi okları göğe kadar atın” dedi. (349) Kök, Tağ ve Tengiz çok av ve çok kuş avladıktan (349) sonra, yolda üç gümüş ok buldular; aldılar ve babalarına verdiler.

(351) Oğuz Kağan sevindi, güldü, okları (352) üçe üleştirdi ve: “Ey küçük (oğullarım), oklar sizlerin olsun, (354) Yay oku attı: sizler de ok gibi olun” dedi.

Ondan (356) sonra Oğuz Kağan büyük kurultay topladı. Maiyetini ve halkını (358) çağırtdı, Onlar geldiler ve müşavere ettiler. Oğuz Kağan büyük ordugâh, ... (360) ... sağ yanına (361) kırk kulaç direk diktirdi; üstüne bir altın tavuk koydu: altına (363) bir ak koyun bağladı. Sol yanına kırk kulaç direk diktirdi (365) Üstüne bir gümüş tavuk koydu: dibine bir kara koyun bağladı. (367) Sağ yanda Bozoklar oturdu; sol yanda Üç-Oklar oturdu, (369) Kırk gün, kırk gece yediler. (370) İçtiler sevindiler. Sonra Oğuz Kağan oğullarına yurdunu üleştirip verdi...”⁶

Reşîdü’-d-dîn ise ise Oğuz Kağan’ın altın yayı ve okları paylaştırdıktan sonra geçen olayları şu şekilde anlatmaktadır:

“Biz hepimiz bir soydanız” deyip orduda da kendi yerini ve rütbesini bilsinler. Bunlar da şöyle kararlaştırdı: yay verdiklerinin yeri daha üstte olsun ve orduda sağ kolu teşkil etsinler. Kendilerine ok verdiklerinin yeri daha altta olup sol kolu teşkil etsinler. Zira yay padişah gibi hükmeder; ok ise ona tâbi bir elçidir. Onların yurdunu da buna benzer şekilde ayırıp tayin etti. Bu toyda herkesin önünde sözünü bu şekilde tamamlayıp buyurdu ki; “Ben öldükten sonra

⁶ W. Bang ve R. Rahmeti, *Oğuz Kağan Destanı*, (İÜEF Türk Dili Semineri Neşriyatından), İstanbul 1936, s.30-33.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

yerim tahtım ve yurt, eğer Kün o zaman sağ ise onundur.”⁷

Görüldüğü gibi Oğuz Kağan, Bozokların “orun” (siyasî ve içtimaî mevki) bakımından üstün olup “sağ kolu”, Üç-okların ise Bozokların altında bulunup “sol kol”u teşkil etiklerini⁸, çünkü “yay”ın hükümdar, okun ise ona tâbi elçi mesabesinde bulunduğunu söyleyerek Bozokların hâkim kol, Üç-okların ise tâbi kol olduğuna işaret etmiş ve Bozoklardan olan en büyük oğlu Kün/Gün Han’ın kendisinin halefi veya veliahdı olduğunu vurgulamıştır⁹. Destanda bahsi geçen yayın, hakanlara mahsus bir alâmet olarak kabul edilen altından mamul olması da dikkat çekicidir¹⁰.

Oğuz Kağan Destanı’nın *Şecere-i Terâkime*’deki varyantında da altın yay ile üç okun, Oğuz Kağan’ın bir beyi tarafından saklandığı görülmektedir¹¹. Bahaeddin Ögel’in de söylediği gibi, bu rivâyet, yani Oğuz Kağan’ın oğulların bulduğu altın yay ile üç okun, bizzat Oğuz Kağan tarafından saklatılmış olması, diğer Oğuznamelerde görülmez. Yine *Şecere-i Terâkime*’de yay ve okların, uçları dışarıda kalacak şekilde toprağa gömülmüş olduğu ve Oğuz Kağan’ın yay ve okları bulan oğullarına “bu bir kul işi değil; Tanrı işidir” dediği görülmektedir ki bu destan motiflerine Orta Asya Mitolojisi’nde de tesadüf edilmektedir. Sadece yay ve okun değil, kılıcın da sivri kısmını dışarıda bırakmak suretiyle toprağa gömme âdeti, İskitlerden beri muhtelif Türk topluluklarında görülen bir anane olup, Attila’nın kılıcıyla ilgili efsane de ilhamını bu eski ananeden almaktadır. Efsaneye göre Attila da yere gömülü altın kılıcı kendisinin bulmuş olmasını, Tanrı’nın dünya hâkimiyetini kendisine bahsettiğine dair bir işaret olarak saymıştır. Bu durum, *Oğuz Kağan Destanı*’ndaki

⁷ Reşîdü’l-dîn Fazlullâh, *Câmi’ü’t-Tevârîh*, (Neşr. Behmen Kerîmî), Tahran 1372., s.37; Zeki Velidi Togan, *Oğuz Destanı (Reşideddin Oğuznâmesi Tercüme Tahlil)*, İstanbul 1971, s.48.

⁸ Türk kültüründe ve siyasî geleneğinde sağ ve sol kol mefhumları için bkz., Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, TDAV Yay., İstanbul 1988, s.439-440.

⁹ Destanın bu varyantındaki ilgili bölüm için bkz, Faruk Sümer, “Oğuzlar’a Ait Destanî Mahiyette Eserler”, *DTCFD*, XVII/3-4, Ankara 1959, s.362; Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar)*, I, TTK Yay., Ankara 2003., s.206.

¹⁰ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, I, s.211 n; René Giraud, *Göktürk İmparatorluğu*, (Çev. İsmail Mangaltepe), Ötüken Yay., İstanbul 1999. s.129. [Aynı inanç Moğollarda da görülmektedir (B. Y. Vladimirtsov, *Moğolların İçtimai Teşkilatı-Moğol Göçebe Feodalizmi*, (Çev. Abdulkadir İnan), TTK. Yay., Ankara 1995., s.34, 150, 153, 173, 181, 183, 204.)]

¹¹ Ebu’l-Gazi Bahadır Han, *Şecere-i Terâkime (Türklerin Soy Kütüğü)*, (Haz. Muharrem Ergin), Terc. 1001 Temel Eser, İstanbul (ty), s.39-42; Ayrıca bkz., Ögel, *Türk Mitolojisi*, I, s.205-206.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

uçları açıkta kalacak şekilde toprağa gömülmüş olan yay ve okların, Oğuz Kağan'ın oğulları tarafından bulunması ve Oğuz Kağan'ın bunu "Tanrı işi" olarak nitelendirmesiyle paralellik arz etmekte olup, iki farklı destandaki bu ortak motifin, eski bir Türk ananesinin tezahürü olduğu muhakkaktır¹².

1- Tâbiyet ve Davet Sembolü Olarak Ok

Oğuz Kağan Destanı'nda ok ve yay etrafında gelişen bu ananenin, bütün Türk şubelerine yayıldığı gösteren birçok tarihî kayda rastlamak mümkündür. Bu konudaki ilk kayıt, Göktürk çağına aittir¹³. Bu dönemde Çin kaynaklarının Göktürkleri oklara göre birtakım zümrelere (oklara) ayırdıkları görülmektedir. 634 yılına ait kayıt şu şekildedir: "Aniden onun (İşbara'nın) ülkesi on boya bölündü. Her boy bir kişi tarafından idare ediliyordu. Unvanları "on şad" idi. Her şad'a bir ok sunuldu. Bu sebeple isimlerine "on ok" dendi. Aynı zamanda on ok sağ ve sol olmak üzere iki yan gruba ayrıldı. Bir tarafa beş ok yerleştirildi. Onun sol tarafındaki gruba beş Tuo-lu (liu) boyu dendi ki beş büyük çorluk halinde tesis edilmişler, bir çor bir ok idare ediyordu. Onun sağ tarafındaki grubun unvanı beş Nu-shih-pi idi ve beş büyük erkinlik şeklinde tesis edilmişlerdi. Bir erkin bir ok idare ediyordu. Hepsinin tek unvanı On Ok idi. Bundan sonra bir ok bir boy olarak kendini ilan etti. Büyük okun başı büyük başbuğ oldu. Beş Tuo-lu boyu Sui-ye'nin doğusunda beş Nu-shih-pi boyu Sui-ye'nin (Tokmak) batısında ikamet ederdi. Kendilerine on kabile boyu unvanını verdiler."¹⁴

Muhtemelen ok ve yayın Türk devlet geleneği içerisindeki yerini bilen Çin kaynakları, okun tâbilik anlamına geldiğinden hareketle her bir okun bir kabileye işaret ettiğinden bahsetmektedirler. Çin kayıtlarına göre Doğudaki Göktürk Kağanlarına tâbi bulunan batıdaki on boyun veya Osman Turan'ın ifadesiyle "on idarî kısmın" liderlerine (şad, çur, sagun/sekin), Göktürk Kağanı tarafından birer ok gönderilmiş ve bu yüzden onlara "On-ok" kavmi denilmiştir. On-ok kavmi (budunu) ifadesi *Orhun Abideleri*'nde de geçer ki¹⁵ Çin

¹² Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, I, s.207.

¹³ "Okun Hunlar zamanında kabile taksimlerinde kullanılması, şüphesiz, hükümdara tâbi olan boylara bir haber ve davet, bir tâbiyet sembolü olarak ok gönderilmesinin bir neticesi olacağından, bu telâkkinin menşei Türk tarihinin çok eski devirlerine kadar çıkarmanın mümkün olduğu söylenebilir." (Osman Turan, a.g.m., s.308.).

¹⁴ Ahmet Taşağıl, *Gök-Türkler*, II, TTK Yay., Ankara 1999, s.93.

¹⁵ On-ok Budun ifadesi her üç kitabede de oldukça sık geçmektedir. Mesela, **Kül Tigin Abidesi**, **Güney Cephesi**, satır.12; **Kuzey Cephesi**, satır.13; **Bilge Kağan**

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

kaynaklarındaki bu ifadelerin, kitabelerdeki kayıtların Çinceye tercümesinden ibaret olması muhtemeldir¹⁶.

Thomsen, *Orhun Abideleri*'ndeki "İdi oksız" tabirini izah ederken, buradaki ok (oq) kelimesinin nasıl açıklanacağı konusundaki tereddüdünü dile getirmiş ve "acaba hükümdarsız gibi bir şey olabilir mi?" ihtimali üzerinde durmuştur. Bununla beraber aynı araştırmacı, Deguignes ve Radloff'un bu konudaki açıklamalarına atıfta bulunarak "okun kabilelerin tasnifi üzerindeki rolü"ne dikkat çekmeyi de ihmal etmemiştir¹⁷. Ancak ne Thomsen ne de Radloff, On-ok tabiri ile kabile tasnifi arasında bir bağ kurabilmişlerdir. Her iki araştırmacı da kitabelerdeki On-ok adını bir sıfat sanıp "itaatli, sadık, sevgili" manasına gelen bir kelime olarak tercüme etmişler ve "o" ve "u" sesleri arasındaki benzerlikten hareketle "On-ok"u, "Unuk" şeklinde okumuşlardır. Thomsen, daha sonraları hatasının farkına vararak sözkonusu kelimenin bir sıfat değil, on Türk kabilesini ifade etmek üzere kullanılan bir isim olduğunu, dolayısıyla "Unuk" değil "On-ok" şeklinde okunmasının gerektiğini kabul ederek Radloff ve kendisi tarafından yapılan yanlış düzeltmiştir¹⁸. Gabain de ok kelimesini "kabile teşkilatında küçük bir birlik", On-ok'u ise "on kabile yani Batı Türkleri" olarak tercüme etmiştir¹⁹.

Okun tâbiyet özelliğinden kaynaklanan bir diğer vasfı da "davet" sembolü olarak kullanılmasıdır. İlk devirlerden günümüze kadar herhangi bir değişikliğe uğramadan kullanılan "ok" kelimesinin, eski Türkçedeki "çağırma, davet etmek" anlamındaki "okı(mak)" fiiliyle ilişkisi²⁰, okun bir davet sembolü olarak kullanılışının en bariz bir delilini teşkil etmektedir²¹. Şu halde Göktürk Kağanının her kabile başbuğuna yahut her idarî makama bir ok göndermesi, bu liderlerin hükümdarın tâbileri olduğunu gösterdiği gibi, tâbiliğin siyasî ve hukukî gereği olarak, bir sefer veya herhangi bir toplantı için kendilerini davet ettikleri anlamına da gelmektedir. Bu davet karşısında idareleri altındaki kuvvetleri toplayan boy liderleri, hükümdarın istediği yere gitmek zorundadırlar. Nitekim kitabelerde Bilge Kağan'ın Beş-balık seferinden (714) bahsedildiği sırada geçen

Abidesi, Doğu Cephesi, satır.16; **Bilge Kağan Abidesi, Kuzey Cephesi**, satır.15; **Tonyukuk Abidesi, Birinci Taş, Kuzey Cephesi**, satır.9, İkinci Taş, Batı Cephesi, satır.7.

¹⁶ Osman Turan, a.g.m., s.306-307.

¹⁷ V. Thomsen, **Orhun Yazıtları Araştırmaları**, (Çeviren ve Yayına Haz. Vedat Köken), TDK Yay., Ankara 2002., s.208.

¹⁸ Osman Turan, a.g.m., s.307.

¹⁹ A. Von Gabain, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yay., Ankara, 2003, s.288.

²⁰ **DLT**, I/197, 186, 203; II/333; III/254; A. Von Gabain, a.g.e., s.288.

²¹ Osman Turan, a.g.m., s.312-313.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

“Okıĝlı kelti. Biş balık anı üçün ozdı”²² ifadesinden, ok gönderilen boyların (veya kuvvetlerin) geldiği, dolayısıyla şehrin kurtulduğu anlaşılmalıdır²³.

Okun davet sembolü olarak kullanılmasının, yukarıda bahsettiğimiz yay ile ok arasındaki ilişkiden, diğer bir ifade ile metbû-tâbi arasındaki münasebetin doğurduğu hukuktan kaynaklandığı görölmektedir²⁴. Bu konuda birçok örneklere rastlanır. Sözelimi Çin’de kurulan To-pa (Tabgaç) Devletinin hükümdarı Mo-ti’nin, devlet büyüklerine ok vererek nasihatlerde bulunduğu bilinmektedir. Uygurların cediti olan Kao-kiu’lerin reisi de To-pa Devletine iki okla birlikte hediyeler göndermiştir ki bu olayı Kao-kiu reisinin o tarihlerde (491) zayıf düşen To-pa’lar karşısında kendini üstün telakki ettiği şeklinde yorumlamak mümkündür²⁵.

Osman Turan’ın naklettiğine göre Türk Hakanı, yabgulara (melik) ve beylere bir haber yazmak istediği zaman vezirini çağırır ve okunu yarmasını ve üzerine nakışlar yapmasını emreder. Türk büyükleri az işaretle çok manayı anlarlar. Savaş, barış ve anlaşmalarda bu yazılı oku kullanır ve gereğini yaparlar. Turan, oklar üzerine yapılan nakışlardan kastın, Orhun yazıları olduğu görüşündedir²⁶. şu

²² Bilge Kağan Abidesi, Doğu Cephesi, satır.28.

²³ Karş. Saadettin Gömeç, **Kök Türk Tarihi**, TÜRKSOY Yay., Ankara 1997., s.71n, 72; Ayrıca bkz., Osman Turan, a.g.m., s.308.

²⁴ Tabiiyyet hukukunun, Ortaçağ İslâm devletlerinde tezahür eden en önemli şart ve mükellefiyetleri, yıllık haraç vermek, metbû’ hükümdar adına hutbe okutmak ve metbû’ hükümdar adına sikke darp ettirmektir. Bunların dışında, metbû’ hükümdar “sultan” unvanını taşıırken, tâbi hükümdarın “melik” unvanını kullanması, metbû’ hükümdarın sarayının kapısında günde beş nevbet çalınırken, tâbi hükümdarın üç nevbete yetinmesi, metbû’ hükümdar nezdinde hükümdar soyundan ve ekseriya tâbi hükümdarın oğullarından rehineler bulundurulması gibi hususlar da klasik tabiiyet alâmetlerinden kabul edilmiştir. Buna mukabil her tâbi hükümdar, metbû’ hükümdarın menfaatlerini haleldar etmemek kayıt ve şartıyla iç ve dış işlerinde tamamiyle müstakil olup, üçüncü bir devletle harp veya sulh yapmakta, elçiler gönderip, elçiler kabul etmekte serbesttir. şu halde, tâbi hükümdar, tâbi devlet hudutları içinde hükümdarlık haklarına sahiptir. Yalnız bu hak ve salâhiyetler, metbû’ hükümdarın, her istediği zaman tâbi devlet sınırlarını aşamayacağı manasına gelmez. Hatta metbû’ hükümdar bu hususta sebep göstermeğe de mecbur değildir. Diğer taraftan, herhangi iç ve dış mesele dolayısıyla müşkül duruma düşmüş olan tâbi hükümdar, yardım istediği takdirde, metbû’ hükümdar onun yardımına koşmak zorundadır. Bu da metbû’ hükümdarın mükellefiyetini teşkil eder. Ayrıca tâbi (vassal) hükümdarların da tıpkı metbû’ hükümdarlar gibi, maddî ve manevî hâkimiyet sembolleri olduğu bilinmektedir (Mehmet Altay Köymen, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, TTK Yay., Ankara 1993, s.97-98.)

²⁵ Osman Turan, a.g.m., s.309.

²⁶ Osman Turan bu bilgiyi meşhur Türk kumandanı Aşnas/Eşnas’ın torunu Mehmed’den aldığını belirten İbnü’n-Nedîm’den nakletmiştir (Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, İstanbul 1993., s.420.).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

halde bir davet sembolü olarak hükümdar tarafından melik veya beylere gönderilen oklarla ilgili bir başka özellik daha ortaya çıkmaktadır. Bu da yine belli bir mesaj ve haber anlamı taşıyan yazılı oklardır.

Türklerin oku bir tâbiyet ve davet sembolü olarak kullanmalarına ilişkin uygulamalara Müslüman Türk devletlerinde de tesadüf edilir. Bu konudaki ilk örnek, Karahanlılar dönemine aittir. Karahanlı hükümdarı İlig Han, Samaniler ülkesini bölüşmek için Sultan Mahmud'a yaptığı teklife ret cevabı alınca, onunla savaşmak üzere topladığı ordusunu, idaresi altındaki kabilelere oklar göndererek oluşturmuştur²⁷.

Selçuklular döneminde ise Arslan Yabgu ile Gazneli Sultan Mahmud arasında geçen bir diyalog dikkat çekicidir. Sultan Mahmud, kendisiyle görüşme yapmak üzere huzuruna gelen Arslan Yabgu şerefine bir ziyafet düzenler. Ziyafet esnasında Arslan Yabgu'nun gücünü sınamak üzere "Askere ihtiyacım olursa bana ne kadar yardım yapabilirsiniz" diye sorar. Silahdârından bir yay alan Arslan Yabgu, içkinin ve gençliğin verdiği gururla "Bu yayı kendi kabileme gönderirsen, 30.000 kişi derhal atlanırlar" der. Sultan Mahmud, "Daha fazlasına ihtiyacım olursa?" diye tekrar sorar. Arslan Yabgu bu defa sadağından aldığı bir oku Sultan'a göstererek "Bu oku kabileme gönderdiğin zaman 10.000 kişi daha gelir" der. Sultan aynı soruyu birkaç kez tekrarlar. Arslan Yabgu bir yay ve üç ok ile 100.000 atlı celb edebileceğini taahhüt eder. Sultan Mahmud'un son defa "Daha fazlasını istersem?" diye sorması üzerine ise önce "Şu oklardan birini Balhân Kûh'a gönder 100.000 atlı daha gelir. Bu oku Türkistan'a gönder 200.000 atlı da istesen gelir" der. "Bir yay üç okla maaşsız ve ücretsiz bu kadar orduyu emre amade edebilen bir kimsenin işini hor görmemeli" diyen Sultan Mahmud, yakınlarıyla görüş alışverişinde bulunduktan sonra Arslan Yabgu ve maiyetini tutuklatarak Kâlencer kalesine hapsedilmelerini emreder²⁸.

²⁷ Osman Turan, a.g.m., s.309.

²⁸ Hikâyenin farklı varyantları için bkz, Beyhakî (Ebu'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin Beyhakî), **Tarih-i Beyhakî**, II, (Neşr. Said Neffîsî), Tahran 1352., s.876-877; el-Cuzcânî (İbn Minhâcü'd-dîn Osman), **Tabakât-ı Nâsırî**, I, (Neşr. Abdu'l-hay Habîbî, Kâbil 1342, s.246 Reşîdü'd-dîn Fazlullâh, **Câmî'ü't-Tevârîh**, II. Cilt 5. Cüz (Selçuklular Kısmı), (Neşr. Ahmet Ateş), TTK Yay., Ankara 1999., s.8-9; er-Râvendî (Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Râvendî), **Kitâb-ı Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr**, (Neşr. Muhammed İkbâl-Tashîhât-ı lâzım. Müctebâ Meynovî), Tahran 1333., s.89-90., (Türkçe terc., Ahmet Ateş), II, TTK Yay., Ankara 1999., s.88.); Kerîmüddîn Mahmud Aksarayî, **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, (Neşr. Osman Turan), TTK Yay., Ankara 1999., s.12. (Türkçe terc., Mürsel Öztürk), TTK Yay. Ankara 2000., s.7-8.); Hamdullah Müstevfî-i Kazvîni, **Târîh-i Güzîde**, (Neşr. Abdu'l-Hüseyin Nevâ'î), Tahran 1362., s.427.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Bu olayda Arslan Yabgu'nun belirttiği sayının abartılı olduğu şüphesizdir²⁹. Ancak kaydın asıl önemi, okun davet sembolü olarak kullanılmasıyla ilgili çarpıcı bir örnek teşkil etmesidir. Selçuklular dönemine ait başka bir kayıta da Sultan Sencer'in kendisine karşı isyan eden Hârezmşâh Atsız'a bir ok (sehm) göndermek suretiyle onu itaat ve tâbiyete davet ettiği görülmektedir³⁰.

Artuklu hükümdarı Sokman oğlu Dâvud'un da Türkmen kabilelerinin reislerine ok göndererek onları emrettiği yerde topladığı bilinmektedir. İbnü'l-Esîr'in kaydına göre Dâvud, Türkmenler arasında öyle bir nüfuz ve şöhrete sahiptir ki, onun bir oku onların (Türkmenlerin) obalarına gittiği zaman kadın-erkek herkes bu işaretin gelişini ilâhî bir takdis sayar, bütün Oğuz boyları yardımına koşarak derhal 20.000 savaşçı toplanırdı³¹.

Celâlü'd-dîn Hârezmşâh'ın da sefer kararı alınca ordusunun ileri gelenlerine kırmızı (kızıl) oklar gönderdiği, bu okları alan emîr, han vs. nin maiyetindeki kuvvetlerle derhal Sultan'a katıldıkları görülmektedir³². Celâlü'd-dîn Hârezmşâh, Yassıçemen Savaşında mağlup olduktan sonra da Moğollara karşı ordusunu toplamak üzere emîrlere -ictima alâmeti olarak- kırmızı (kızıl) oklar göndermiş, ancak toplanmaya vakit bulamadan Moğol akınları başlamıştır³³.

Burada dikkat çeken kırmızı renkli oklar üzerinde de durmak gerekir. Esasen okun niteliği ve rolü bakımından sahibi ile sıkı ilişkiler içinde bulunan bir nesne olduğu kuşkusuzdur. Jean-Paul Roux'un da belirttiği gibi ok, sahibi için öldürür. Öldürme olayının

²⁹ Kaynaklardaki farklı ifadeler ve değerlendirilmesi için bkz., Mehmet Altay Köymen, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi I, (Kuruluş Devri)**, TTK. Yay., Ankara 2000., s.85-91.

³⁰ er-Râvendî, s.174. [Metinde geçen "sehm" kelimesi Arapça'da "ok" anlamına gelmekle beraber, Farsça'da da "korku, dehşet" anlamındadır. Ahmet Ateş, buradaki "sehm" kelimesini Farsça anlamına göre yani "Sultan onu korkutacak haber gönderdi" şeklinde tercüme etmiştir (Türkçe terc., I., s.170.). Ancak vaktiyle Osman Turan'ın da işaret ettiği gibi (**Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, s.244.) Sultan Sencer'in isyan eden vasalına özellikle eski Türk devletlerinde cari olan bir ananeyi hatırlatmak üzere ok göndermesi ve bu suretiyle Hârezmşâh Atsız'ı ikaz ettiği gibi tâbiyete davet etmiş olması da mümkündür.]

³¹ İbnü'l-Esîr, **et-Tarihü'l-Bâhir fi'd-Devleti'l-Atabekiyye bi'l-Mavsıl**, (Tahkik: Abdulkadir Ahmed Tuleymat), Kahire 1963., 38-39; Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul 2002., s.189.

³² en-Nesevî (Şihabü'd-dîn Ahmed en-Nesevî), **Siretu Sultan Celâlü'd-dîn Mengübirtî**, (Türkçe terc. Necip Asım), İstanbul 1934., s.131; Aydın Taneri, **Celalu'd-din Hârezmşâh ve Zamanı**, Ankara 1977., s.130; Aynı yazar, **Hârezmşâhlar**, Ankara 1993. s.160; Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.371; Aynı yazar, "Eski Türklerde Okun Hukukî Bir Sembol Olarak Kullanılması", s.310.

³³ en-Nesevî, a.g.e., s.140.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

sorumluluğu, okun öldürenin işaretini taşımasını manen gerekli kıldığı gibi, öldüren nesnenin kime ait olduğunun bilinmesini de maddeten zorunlu kılar. Dolayısıyla okun kime veya hangi boy veya aşirete ait olduğunu veya taşıdığı anlamı, verdiği mesajı belirten kertikli, boyalı veya ucuna tüy takılmış; badem goncaları, boynuz, ardıç veya altınla süslenmiş, hatta İranlılarda olduğu gibi, üzerine kahramanların ismi veya daha önce de belirttiğimiz türlü mesajların kazılı olduğu oklara Hunlardan itibaren rastlanır³⁴.

İşte Celâlü'd-dîn Hârezmşâh'ın kırmızı oklarının da bu tür bir anlam veya mesajı olduğu tahmin edilebilir. Bu konuda akla ilk gelen, kırmızı rengin, Türk hâkimiyet telakkisiyle bağlantısıdır. Nitekim Orta Çağ Türk İslam devletlerinde bayrak, tuğ, çetr, hilat, otağ ve çizme gibi hâkimiyet alâmetlerinde rengin büyük önemi olduğu bilinmektedir. Bu konuya ilk defa dikkat çeken Fuat Köprülü, Abbasîlerin siyah rengi şiar edindikleri, onların ruhanî hâkimiyetini kabul eden sair Sünnî devletlerin de bu renge ehemmiyet verdiklerini ortaya koymuştur³⁵. Bununla beraber farklı renkleri kullanan Türk İslam devletlerinin olduğu bilinmektedir. Özellikle kırmızı renk, İslamiyet öncesi Türk devletlerinden gelen bir gelenek olarak Selçuklular³⁶ ve, Karahanlılar³⁷ gibi Türk devletlerinin muhtelif hâkimiyet alâmetlerinde dikkat çeker³⁸. Dolayısıyla kırmızı rengin hâkimiyet telakkisiyle bir bağlantısı olduğu, en azından Türk devletleri arasında, siyah rengin hâkim rolüne rağmen eski bir gelenek olarak yaşatıldığı söylenebilir. Bu durumda “devlet rengi” olarak siyahı benimseyen Hârezmşâh Sultanının³⁹, tâbi emirlere gönderdiği kırmızı oklarda da bu eski geleneğin izleri olması muhtemeldir. Ancak bu kırmızı okların, konuyla ilgili tek örnek olması ilginçtir. Nitekim incelediğimiz kaynaklarda ok renkleri ve anlamlarıyla ilgili başka bir kayda rastlanmamaktadır⁴⁰.

³⁴ Jean-Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, (Çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul 1994., s.70.

³⁵ W. Barthold-M. Fuad Köprülü, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, Diyanet İşleri Baş. Yay., Ankara 1977, s.174; M. Fuad Köprülü, “Bayrak”, *İA*, II., İstanbul 1992., s.405 vd; Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, VI, Ankara 1991., s.34-38.

³⁶ Tuğrul Bey Nişâbü'r'a başının üzerindeki kırmızı çetriyle girmişti (Beyhakî, II, s.904.). Hükümdarlık çadırı (otağ/nevbeti/serâperde/dehliz) da kırmızı renkte idi. (Reşîdü'd-dîn, II/5, s.61, 81.)

³⁷ Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, TTK Yay., Ankara 2002., s.93-95.

³⁸ Fuad Köprülü, “Bayrak”, *İA*, s.407-408; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara 1988, s.29-30.

³⁹ Fuad Köprülü, “Bayrak”, *İA*, s.409; Aydın Taneri, *Hârezmşâhlar*, s.107.

⁴⁰ Bazı kaynaklarda özellikle çini sanatında kullanılan “Hârezm kırmızısı” veya “Ürgenç'e özgü bir kırmızı” renkten bahsedilir (Yu. Yakubovskiy, *Altın Orda ve Çöküşü*, (Çev. Hasan Eren), Kültür Bak. Yay., Ankara 1976., s.150.). [Acaba

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

1243 tarihli Köseadağ Savaşı'ndan sonra Moğol vesayeti altına giren Türkiye Selçuklu sultanlarına da metbû hükümdar durumunda bulunan Moğol Kağanı tarafından ok gönderildiğine dair kayıtlar mevcuttur. İbn Bîbî'nin ifadesine göre Sain Han'a (Batu Han) elçi olarak gönderilen Şemsü'd-dîn İsfahanî ve beraberindeki heyet, Han'ın kendi komutanlarını kışkırtan ve herkesi imrendiren bir şekilde kabul görmüşler ve Batu Han onlarla beraber "cömertliğini göstermek, sevindirip rahatlamak için Sultan (II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev)'a padişahlık nişaneleri olan ok, yay, kılıç, mızrak, kaftan, murassa külâh ve yarlıg" göndermiştir⁴¹. Aynı şekilde Sultan II. İzzü'd-dîn Keykâvus tarafından gönderilen Tuğracı Şemsü'd-dîn Mahmud ve beraberindeki heyet de Batu Han tarafından Sultan'a gönderilen olan sair hediyelerle birlikte ok ve yay da getirmişlerdir⁴².

Bu iki olayı değerlendiren Osman Turan, Türkiye Selçuklularının İlhanlı Devleti'nin kurulmasından önce Altın-ordu (Cuci Ulusu)na bağlı olduklarına dikkat çekmekte ve Batu Han'ın, II. İzzü'd-dîn Keykâvus'a ok göndermekle, tâbi bir hükümdara yapıla gelen ananevi bir âdete riayet ettiği söylemektedir⁴³. Aynı yazar Batu Han'ın ok göndermekle sadece Sultan'ın kendisine tâbi olduğunu gösteren hukukî bir kaideyi mi yerine getirdiği, yoksa bunu yaparken aynı zamanda Sultan'ı davet mi ettiği konusunda ise şunları söylemektedir: "...bu vakayı nakleden İbn Bîbî, Mahmud Tuğrayî'nin böyle bir teklif getirdiğini ve yanında Moğol elçilerinin bulunduğunu zikretmez ise de, bu sıralarda Han'dan elçiler gelerek Sultan'ı huzuruna çağırdığını yazar⁴⁴. Bundan, ok göndermekle böyle bir davetin yapılmış olması ihtimali meydana çıkar."⁴⁵

"Hârezm kırmızısı" ile Celâleddin Hârezmşâh'ın kırmızı okları arasında bir bağlantı kurulabilir mi?]

⁴¹ İbn Bîbî (el-Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Caferî er-Rugedî), **el-Evâmîrü'l-'Alâ'ie fi'l-Umûri'l-'Alâ'ie**, Tıpkı Basım, (Önsöz ve fihristi haz. Adnan Sadık Erzi), TTK Yay., Ankara 1956., s.542. (Türkçe terc., II, Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996., s.84).

⁴² Ok ve yayın yanında kış u kırban da bulunmaktaydı (İbn Bîbî, s.597).

⁴³ Osman Turan, II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev'e gönderilen hediyeler arasında sadece yay olduğunu, II. İzzü'd-dîn Keykâvus'a gönderilen hediyeler arasında ise hem ok hem de yay olduğunu söylemektedir (Osman Turan, a.g.m., s.311).

⁴⁴ Gerçekten de Batu Han'ın II. İzzü'd-dîn Keykâvus'a söz konusu hediyeleri göndermesinden kısa bir süre sonra Sultan'ın huzuruna peş peşe elçiler gelmeye başlamıştır. İbn Bîbî olayı şu şekilde kaydetmektedir: "Bu geliş gidişlerde zamanın padişahlarının ve devrin yöneticilerinin hiçbirinin, Rum Sultanı'nın bir başkasının hükmünün mahkûmu olması, ona emir verip yanına çağırması gibi aklından geçmeyeceği şeyler oldu. Can damağına acı şarap gibi gelen bu görülmemiş durum karşısında Sâhib Kadı İzzü'd-dîn, makul özürler ileri sürerek elçileri türlü hediye ve ikramlarla geri gönderiyor, fakat onun ileri sürdüğü özürler Kaan'ın huzurunda kabul

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Memlûk Sultanı Baybars'ın da Anadolu İlhanlı kumandanı Samagar Noyan'ın elçilerini kabul ettikten sonra bu elçiler ile Abaka'ya bir zırh, Samagar'a ise bir ok gönderdiği bilinmektedir. Osman Turan, Baybars'ın oku kendine eşit bir hükümdar olan Abaka'ya değil de kendinden düşük bir mevkide olan, fakat kendisine tâbi olmayan Samagar'a göndermesinin, tâbiyet ve davet anlamında olmadığını, bir dostluk alâmeti olarak değerlendirilebileceğini söylemektedir⁴⁶. Bununla beraber Baybars'ın gönderdiği okla, "bir dostluk göstergesinden ziyade açıkça bir hâkimiyet iddiasında bulunduğunu" iddia edenler de olmuştur. Bu iddiaya göre "Baybars, Memlûk devleti için stratejik ve ticarî bakımdan çok önemli bir bölge olan Anadolu'da hâkimiyet tesis etmek istiyordu. 1261 sonbaharında, Moğollar tarafından da desteklenen kardeşi IV. Rüknu'd-dîn Kılıç Arslan karşısında Antalya'ya çekilmeye mecbur olan II. İzzü'd-dîn Keykâvus'a bir heyet göndererek onu Mısır'a davet etti ve kabul etmesi durumunda tahtına ve ülkesine tekrar sahip olması için her türlü yardımı yapabileceğini vaat etti. İzzü'd-dîn Keykâvus, başlangıçta bu teklife ilgisiz kaldı. Ancak durumun gittikçe kötüleşmesi üzerine "Şayet Moğollara karşı kendisine yardım eder ve bu mücadelede başarılı olurlarsa Âmid ve çevresindeki Selçuklu topraklarını Baybars'a vereceğini" bildirdi. Ayrıca Memlûk emîrlere dağıtılmak üzere, Sultan İzzü'd-dîn'in tuğrası bulunan isim haneleri boş çok sayıda iktâ fermanını da Baybars'a göndermişti. Her ne kadar bu girişimler sonucu beklenen netice elde edilememiş ise de Baybars'ın 1272 tarihindeki sulh görüşmelerinde Samagar'a ok göndererek sulh için İslam beldelerinden çekilmelerini istemesi, hatta 1277'deki Anadolu harekâtı bile İzzü'd-dîn Keykâvus tarafından kendisine vaat edilen Anadolu topraklarında hak iddiasının etkili olduğu söylenebilir⁴⁷.

Türkler arasında okun bir davet sembolü olarak kullanımına Türk filolojisinde de rastlanır. *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ve eski Osmanlı Türkçesi metinlerinde "okumak" mastarı bugünkü manasıyla birlikte "çağırarak, davet etmek" ve "okuşmak" da "çağırarak" manalarına gelmektedir. Türkler arasında yaygın bir gelenek olarak düğün, dernek ve özel törenlere insanları davet etmekle

görmüyordu. Haberciler ve elçiler yeniden peş peşe yola çıkıyorlar, onların ısrarları ve isteklerinin ardı arkası kesilmiyordu." (İbn Bîbî, s.604. (Türkçe terc., II, 133.)

⁴⁵ Osman Turan, a.g.m., s.311.

⁴⁶ Osman Turan, a.g.m., s.312. (Ok hediye etmenin dostluk alâmeti olduğuna dair ayrıca bkz., Faruk Sümer, *Eski Türklerde Şehircilik*, TTK Yay., Ankara 1994., s.49 n.)

⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz., Süleyman Özbek, "Memlûk Sultan'ı Baybars'ın Anadolu'daki Moğol İdarecisi Samagar Noyan'a Gönderdiği Ok", *Askerî Tarih Bülteni*, Yıl:17, Sayı.33 (Ağustos), Ankara 1992, s.83-91.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

görevlendirilen kişilere “okuyucu” adının verilmesi de ok ile davet mefhumu arasındaki bağı göstermesi bakımından önemlidir⁴⁸.

2- Yayın Metbûluk ve Hâkimiyet Sembolü Olarak Kullanılması

Okla ilgili bu kayıtların yanında, metbûluk ve hâkimiyet sembolü olan “yay”la ilgili de birçok bilgiye rastlanılmaktadır. Hâkimiyet alametlerinden biri olarak kabul edilen yay, özellikle Selçuklular döneminde devletin sembolü haline gelmiş, Selçuklu tuğralarında, çetr ve sikkelerinde kullanılmıştır. Kaynaklar Tuğrul Bey’in yüksek bir tahtta oturduğunu, önünde muhteşem bir yay bulunduğunu ve elinde oynamak alışkanlığında olduğu iki ok tuttuğunu kaydetmektedirler⁴⁹. Dandanakan Savaşı’ndan sonra komşu ülkelere ve Abbasî Halifesine gönderilen fetihname ve mektupların başında da tuğra olarak çekilmiş ok ve yay işaretleri bulunmaktadır⁵⁰. Büveyhî tehdidi karşısında 1055 (447) yazında Bağdat’a davet edilen Tuğrul Bey’in Halife’ye gönderdiği mektubun başında ok ve yay işaretlerini havi tuğrası dikkat çekmektedir⁵¹. Yine Tuğrul Bey’in, “meşru hükümdar, Müslümanların sığınıcısı ve Rüknu’-d-dîn” unvanlarını aldıktan sonra mührünün üzerine hakkettirdiği bilinmektedir⁵² ki, sonradan tuğra denilecek bu yay işaretinin, halifeden alınan unvanlardan sonra tek başına kullanılması dikkat çekicidir.

Kirman Selçuklu hükümdarı Kâvurd’un misal beratları (emirname) üzerindeki tuğrasının ok, yay ve ayrıca küçük bir yay şeklinde olduğu, çetrinin üzerinde de tıpkı Büyük Selçuklularda olduğu gibi ok ve yay işaretinin bulunduğu bilinmektedir⁵³. Kâvurd,

⁴⁸ Geniş bilgi için bkz., Ünal Zal, “Türk Kültüründe “Ok”ların Taşındığı Anlamlar ve “Okumak” Fiilinin Ortaya Çıkışı Üzerine”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi (TDAD)**, Sayı:167, Mart-Nisan (2007), s.69-82.

⁴⁹ Ebu’l-Ferec (Bar Hebraus), **Ebu’l-Ferec Tarihi**, I, (Süryaniceden İngilizceye Çev. Ernest A. Wallis Budge-İngilizceden Türkçeye Çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK Yay., Ankara 1999., s.299.

⁵⁰ Ebu’l-Ferec, I, s.298; Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, s.106.

⁵¹ Tuğrul Bey bu mektupta “Hazret-i Muhammed’e hizmetle şeref kazanmak, takdis edilmek ve bizzat hacca giderek yolları açmak, âsileri tenkil eylemek ve Mısır-Suriye şaşkınları (Şiî Fâtımîler) ile savaşmak arzusunda” bulunduğunu belirtmiş ve yine Bağdat’a girmek için müsaade istemek suretiyle Halifeye saygı ve nezaketini göstermiştir (Osman Turan, a.g.e., s.132.).

⁵² Ebu’l-Ferec, I, s.305.

⁵³ Osman Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesîkalar**, (Metin, Tercüme ve Araştırmalar), TTK Yay., Ankara 1988, s.23-24; Aynı yazar, **Selçuklular**

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

yaptırıldığı binalar üzerine de tuğrasını nakşettirmiştir⁵⁴. Sultan Sencer döneminde de tuğranın bir kavs (yay) çizmekten ibaret olduğu⁵⁵, tuğra kavsının altında ve üstünde ise “bismi’l-lâhi tevekkeltu alâ’l-lâhi” yazıldığı kaydedilmektedir⁵⁶.

Yayın Selçuklular döneminde hâkimiyet alâmeti olarak kullanılmasının görüldüğü bir başka örnek de 1049-50 yıllarında Selçuklu Devletiyle Bizans arasında gerçekleşen barış görüşmeleri sırasında Bizans İmparatorunun bir dostluk nişanesi olarak İstanbul’da tamir ettirdiği caminin mihrabına ok ve yay işaretleri kazıtmasıdır. Balkanlarda Turak idaresinde başlayan Peçenek istilası dolayısıyla Selçuklularla anlaşmak zorunda kalan İmparator Konstantin, önceleri Bizans’a bağlı iken şimdi Selçuklulara tâbi olan Diyarbakır’daki Mervânî Emîri Nasırü’l-devle’nin aracılığı ile barış teşebbüsüne girişmiştir. Tuğrul Bey bu teklifi kabul edince Bizans elçisi G. Drosos ile Nasırü’l-devle’nin adamı Şeyhü’l-İslam Ebu Abdullah bin Mervân Selçuk payitahtına gitmiştir⁵⁷. Sultan Bizans elçisini kabul edip fidye almaksızın Liparit’i İmparatora iade etmiş ve sulh müzakerelerini yapmak ve muahedeyi akdetmek üzere halifenin akrabasından Şerif Nasır bin İsmail başkanlığındaki bir heyeti 441 (1049/1050)’de İstanbul’a göndermiştir. İşte bu münasebetle cereyan eden müzakerelerin neticesi ve muahede hakkında bildiğimize göre, Emevîler zamanında, Mesleme bin Abdülmelik tarafından İstanbul’da inşa olunan⁵⁸ cami ve minaresi İmparator tarafından tamir edilmiş, içine kandiller asılmış ve müstahdemlerine de maaş tahsis edilmiştir. Ayrıca Şî Fâtîmî halifesi adına okunmakta olan hutbe kesilerek

Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, s.255; İbrahim Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, MEB Yay., İstanbul 1992., s.77.

⁵⁴ Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, s.255.

⁵⁵ el-Bundârî’deki kayıta tuğraî mansıbı verilen Abdurrahim adlı birinin yapacağı işten bahsedilirken “...bu yalnız kavis (yay) şeklinde olan hattı çizmekten ibarettir” denmektedir (el-Bundârî (Feth b. Ali b. Muhammed el-Bundârî), **Zübdetü’n-Nusre ve Nuhbetü’l-Usre**, (Terc. Kıvameddin Burslan), **Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi**, Ankara 1999., s.85.).

⁵⁶ el-Bundârî, s.155; ayrıca bkz., Osman Turan, **Vesikalar**, s.24.

⁵⁷ Osman Turan’ın verdiği bilgiye göre İmparator bu elçileri, Liparit’in fidyesi ile birlikte, “eski devirlerde misli görülmemiş” miktar ve kıymette hediyelerle göndermiştir. İbnü’l-Esîr, Zehebî ve Ebu’l-Ferec bunların sayı ve cinsini de bildirmektedir: 1.000 top ipek (dîbâ) kumaş, 500 çeşit ağır elbise, 500 at ve katır, 300 Mısır eşiği, 1.000 öküz ve kıl keçi, 100 gümüş kap, 200.000 dinar (altın) para. (Toplu bilgi için bkz., Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, s.124.)

⁵⁸ Ömer b. Abdulaziz’in yeğeni olan Mesleme b. Abdülmelik, H/99’da İstanbul’u kuşatmış ve Bizanslılarla yaptığı barış antlaşması gereği Galata’daki Arab Camini yaptırmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Abbasî halifesi ve Tuğrul Bey adına çevrilmiş ve caminin mihrabına Tuğrul Bey'in ok ve yay işaretlerini havi tuğrası konulmuştur⁵⁹.

Büyük Selçuklu tuğralarında eski bir Türk ananesi olarak kullanılmış olan ok ve yay, zamanla yerini İslâmî motiflere bırakmıştır. Zira ilk Selçuklu Sultanlarından sonra ok ve yay unsurlarını ihtiva eden bir tuğraya rastlanılmazken, bunun yerine İslâm ananesine uygun birtakım tevkiler dikkat çekmektedir. Osman Turan, Türkiye Selçukluları döneminde de tuğranın başlangıçta ok ve yay işaretlerini ihtiva etmekle beraber, elimize ulaşan belgelerde buna tesadüf edilmediğini söylemekte ve İbn Bîbî'de geçen "hilâlin, 'saltanat tuğrasının yayı gibi' göğün bir köşesinden görüldüğü"⁶⁰ ifadesini edebî bir ananenin devamı olarak değerlendirmektedir⁶¹. Bununla beraber Büyük Selçukluların resmî vesikalarında kullandıkları ok ve yay işaretlerine, Türkiye Selçuklu dönemi vesikalarında rastlanmaz. Fakat özellikle Osmanlı tuğraları incelendiğinde, Sultan isimlerinin şekil itibarıyla yay ve oka benzetilmek suretiyle yazıldığı görülmektedir⁶².

Yayın Selçuklu Sultanları tarafından bir aksesuar olarak kullanıldığına dair de örnekler mevcut olup, bu ameliyatın da yayın bir hâkimiyet alameti olarak kabul edilmesinden kaynaklanması kuvvetle muhtemeldir. Nitekim Nişâbü'r'un ele geçirilmesinden sonra şehre giren Tuğrul Bey, ipe koluna asılı bir yay ve göğsünde bulunan üç ok ile tasvir edilmiştir⁶³. Bir başka kaynakta ise Tuğrul Bey'in yüksek bir tahtta oturduğu, önünde muhteşem bir yay bulunduğu ve elinde oynamak itiyadında olduğu iki ok tuttuğu kaydedilmektedir⁶⁴. Türkiye Selçukluları dönemine ait bir kayıta da Sultan I. İzzü'd-dîn Keykâvus'un Antalya'nın fethinden sonra "Keykâvus kemerini kuşanıp, başına padişahlık külahını (keyânî külah) koyup, koluna

⁵⁹ İbnü'l-Esîr, **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, (Tahkik. Ebu'l-fidâ Abdullah el-Kâdî), Beyrut 1415/1995., s.362., (Türkçe terc., X, (Çev. Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özaydın-Mertol Tulum), İstanbul 1985-1987; 43.); en-Nüveyrî, (Şihabü'd-dîn Ahmed bin Abdü'l-vahhâb en-Nüveyrî), **Nihâyetü'l-Ereb fi Fünûni'l-Edeb**, XXVI, (Tahkik. M. Fevzî el-Antîl), Kahire 1405/1985., s.286; Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, s.123-124; aynı yazar, a.g.m., s.315; Fuad Köprülü, "Bayrak", **İA**, s.407.

⁶⁰ İbn Bîbî, s.407.

⁶¹ Osman Turan, **Vesikalar**, s.25.

⁶² Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, s.106; Özbay Güven, "Türk Kültüründe Kaybolan Miraslarımızdan İstanbul Ok Meydanı Spor Alanı", **Toplumsal Tarih**, Sayı.14, (Şubat 1995), s.14; Atıf Kahraman, **Osmanlı Devleti'nde Spor**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1995, s.240-241.

⁶³ Mehmet Altay Köymen, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi (Kuruluş Devri)**, s.264; İbrahim Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, s.17.

⁶⁴ Ebu'l-Ferec, I, s.299.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

yiğitlik yayını takarak” şehre girdiği söylenmektedir ki⁶⁵ bu kayıt, Tuğrul Bey’in Nîşâbûr’a girişine benzemesi ve bu suretle devlet ve hâkimiyet ananelerinin devamını göstermesi bakımından önemli bir örnektir. Aynı tasvire Dede Korkut hikâyelerinde de rastlanmaktadır⁶⁶.

Bunların dışında Tuğrul Bey’in, Halife’nin kızıyla evlenmesi münasebetiyle düğün hatırası olarak bastırılan altın madalyonun da konumuzla ilgisi bakımından oldukça önemlidir (H.455/M.1063). Bir yüzüne Halife’nin, diğer yüzüne Tuğrul Bey’in adının yazıldığı bu madalyonun, her iki yüzünde de Tuğrul Bey’in kabartma resmi, üzerinde ise ok ve yay işaretleri bulunmaktadır⁶⁷.

Ok ve yay figürlerinin, hâkimiyet alametlerinden biri olan sikkeler üzerinde de kullanıldığı görülmektedir⁶⁸. Selçuklu Sultanlarının değişik dönemlerde kestirdikleri sikkelerde, ok ve yay tasvirlerinin farklı şekil ve motiflerle devam ettiği, zaman zaman ok ve yay figürlerinin yanına unvan ve lakaplar gibi İslâmî öğelerin de eklendiği bilinmektedir. Sözelimi Türkiye Selçuklu Sultanı IV. Rûknü’l-dîn Kılıç Arslan’ın 647/1249’da Sivas’ta bastırıldığı sikkesinde, elinde ok ve yay tutan bir süvari ve başı hizasında bir hilal tasviri bulunmaktadır⁶⁹.

Mahiyet itibarıyla yukarıda verdiğimiz örneklerden farklı olmakla beraber, isyan eden veya taht için tehlike oluşturan hanedan mensuplarının, yay kirişi kullanılmak suretiyle öldürülmesi de üzerinde durulması gereken bir konudur. Bilindiği üzere Türk hâkimiyet anlayışına göre Türk Kağanı, insanları idare etmek üzere Tanrı tarafından gönderilmiş ve Tanrı tarafından kendisine bahşedilen “kut” ile donatılmıştır. Buna göre hâkimiyetin menşei ilahîdir ve Türk Kağanı, Gök-Tanrının yeryüzündeki temsilcisi durumundadır. Kağan, kut ile verilmiş olan otorite ve hâkimiyetin gözle görülen cismanî bir sembolü halindedir. Kanun ve törenin tatbik sahası bulabilmesi ise kut’a, yani siyasî iktidara bağlıdır. Kut’un doğuştan verilip verilmediği tartışma konusu olmakla beraber yalnızca Tanrı tarafından

⁶⁵ İbn Bîbî, s.145.

⁶⁶ “Dedem Korkut himmet kılıcın biline bağladı, çomağı omuzuna bıraktı, yay karusına (koluna, pazusuna) kiçürdi.” **Dede Korkut Kitabı** (Metin Sözlük), (Haz. Muharrem Ergin), TKAE Yay., Ankara 1964., s.93.

⁶⁷ Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, s.142.

⁶⁸ Coşkun Alptekin, “Selçuklu Paraları”, **Selçuklu Araştırmaları Dergisi** (**Journal of Seljuk Studies**), III’den ayrı basım, Güven Matbaası, Ankara 1971, s.440-441.

⁶⁹ İsmail Galib, **Takvîm-i Meskûkât-i Selçûkiyye**, İstanbul 1309 (Ankara 1971), s.63.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

belirlenmiş soyda olduğu kabul edilir. Dolayısıyla kut'lu ailenin bütün mensupları, bu kutlu kanı taşırlar⁷⁰.

Bu durum, devleti idare yetkisini belli bir şahsa değil, bütün aileye teşmil kıldığından, "ülüş" prensibini beraberinde getirmiş ve her hanedan üyesine, "sonucuna katlanmak şartıyla" kağan olma veya mevcut kağanın yerine geçme hakkı tanımıştır. İşte bu yüzden Türk devletlerinde taht kavgaları eksik olmamış ve hanedan üyelerinin idamlarıyla neticelenen birçok hadise yaşanmıştır⁷¹ ki bu idamlarda hanedan azasının kanının dökülmemesi prensibi esas olup⁷² hanedan üyeleri yay kirişiyile boğulmak suretiyle idam edilmişlerdir⁷³. Aynı âdetin Moğollarda da cari olduğu bilinmektedir⁷⁴.

⁷⁰ "Kut", "ülüş" ve Türk hâkimiyet telakkisi hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Bahaeddin Ögel, **Türklerde Devlet Anlayışı**, Ankara, 1982; A. Alföndi, "Türklerde Çifte Krallık", **II. Türk Tarih Kongresi Zabıtları**, (20-25 Eylül 1937), İstanbul 1943., s. 507-519; Abdulkadir İnan, "Orun ve Ülüş Meselesi", **Makaleler ve İncelemeler**, I, Ankara, 1988., s.241-254; Abdulkadir Donuk, "Türk Devletinde Hakimiyet Anlayışı", **TED**, Sayı.10-11 (1981), s.29-56; Abdulkadir Donuk, "Eski Türklerde Hükümdarın Vazifeleri ve Vasıfları", **TDA**, Sayı.17 (Nisan 1982), s. 103-152; Masao Mori, "Kuzey Asya'daki Eski Bozkır Devletlerinin Teşkilâtı", **TED**, Sayı.9 (İstanbul), s.209-226; Reşat Genç, **Karahanlı Devlet Teşkilâtı**, s.33-75; Mahmut Arslan, "Eski Türk Devlet Anlayışı ve Çifte Hükümdarlık Meselesi", **Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kolokiyumu**, Elazığ, 1990, s.223-242; Ali Güler, "Türklerde Devlet ve Siyasî Otorite Kavramı", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı.24, (1987), s.16-22; Harun Güngör, "Uygur Kağan Unvanlarında Kün ve Ay Tenri Kavramlarının Kullanılışı", **XI. Türk Tarih Kongresi**, II, Ankara 1994., s.511-519; Dursun Yıldırım, "Köktürklerde Kağanlık Süreci; Kaldırma, Kötürme, Oturma", **XI. Türk Tarih Kongresi**, II, Ankara 1991, s. 519-530; Halil İnalçık, "Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi", **AÜ SBFD**, XIV, (Mart 1959), s.69-77; Halil İnalçık, "Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri", **Reşit Rahmeti Arat İçin**, TKAE Yay., Ankara 1966, s.259-271; Fuad Köprülü, **Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri**, s. 145-154; Aynı yazar, "Orta zaman Türk Hukukî Müesseseleri", **Belleten**, II/5-6, (1938), s.39-72; Ahmet Mumcu, **Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl**, Ankara 1985; Mehmet Niyazi, **Türk Devlet Felsefesi**, İstanbul 1993; Nevzat Kösoğlu, **Devlet**, İstanbul, 1997.

⁷¹ Fuad Köprülü, a.g.m., s.4-9; Aydın Taneri, **Türk Kavramının Gelişimi**, Ankara, 1993, s.46; Mumcu, a.g.e., s.186 vd; Halil İnalçık, "Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi", s.73.

⁷² Kadim İran'da da örneklerine rastlanan bu uygulamayı M. Fuad Köprülü "kutsal kabul edilen hükümdar ailesinin kanının da kutsal addedilmesine" bağlar. Halil İnalçık ise bu durumun "ilkel kavimlerde görülen kan tabusu"yla ilişkisine dikkat çeker (Halil İnalçık, a.g.m., s.91 n.). Jean-Paul Roux'a göre de "Türkler için kanın çok değerli olup, her ne kadar savaşta kan dökerek ölmeyi yiğitlik olarak algılasalar da kendi kanlarının akıtılmasından endişelendiklerini, kendi akrabalarının kanlarının akıtılmasından ise nefret ettiklerini" söylemektedir (Jean-Paul Roux, **Altay Türklerinde Ölüm**, (Çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul 1999., s.75.).

⁷³ Toplu bilgi için bkz., Fuad Köprülü a.g.m., s.1-9.

⁷⁴ Aknerli Grigor, History of the Nation of Archers, (Türkçe terc., **Okçu Milleti Tarihi**, (Çev. Hırant D. Andreasyan), İstanbul 1954., s.31.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

Orta Asya Türk devletlerinde, hanedan üyelerinin idamı, ağır bir suç işlemedikleri yani taht iddiacısı olarak ortaya çıkıp isyan etmedikleri takdirde doğru görülmemiştir⁷⁵. Bu durum Büyük Selçuklu Devleti'nde de böyle olmuş⁷⁶, İbrahim Yinal⁷⁷ ve Kâvurd⁷⁸ gibi hanedan üyeleri, mevcut Sultan'a karşı fiili hareketleri sonrasında yay kirişiyle boğulmak suretiyle idam edilmişlerdir. Türkiye Selçuklularından itibaren ise yeni bir uygulama, "suçu sabit olmadan, yani henüz mevcut Sultan'a karşı herhangi bir isyan hareketine girişmemesine rağmen, taht için bir tehlike teşkil ettiği" gerekçesiyle hanedan üyelerinin öldürülmesi uygulaması başlamıştır. 1116'da Türkiye Selçuklu tahtına çıkan I. Mesûd, daha önce gözlerine mil çekilen, ancak tam olarak kör olmadığı anlaşılan Şâhînşâh (Melikşâh)'ı yay kirişi ile boğdurtmuştur⁷⁹. Sultan I. Mesûd'un oğlu olan Sultan II. Kılıç Arslan da tahta geçtikten sonra, kendisine karşı herhangi bir saltanat mücadelesine girişmediği halde kardeşi Devlet

⁷⁵ Çin kaynakları, Türklerde her türlü isyanın cezasının ölüm olduğunu yazarlar (Ahmet Taşağıl, **Gök-Türkler**, I, s.98, 112.). Moğollarda ise hanedan üyelerinin, doğrudan tahta karşı bir harekette bulunmalarına rağmen, bu teşebbüse ortak olanlar idam edildiği halde, hanedan üyesi olanların öldürülmediklerine dair örnekler vardır. Mesela Môngke'ye karşı harekete girişen Şiremön ve Gazan'a karşı isyan eden Alafrenk, suç ortakları katledildiği halde öldürülmemişlerdir (Bertold Spuler, **İran Moğolları**, (Çev. Cemal Köprülü), TTK Yay., Ankara 1987., s.57, 117; Ebu'l-Ferec, II, 457; Mumcu, a.g.e., s.188.).

⁷⁶ Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklularında siyaseten katil vakaları hakkında toplu bilgi için bkz., Feda Şamil Arık, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Siyaseten Katil (1075-1243)", **Belleten**, LXIII/236, s.43-93.

⁷⁷ Tuğrul Bey'e karşı ayaklanan İbrahim Yinal, 1059 yılında Rey civarında yapılan savaşta yenilmiş ve yay kirişi ile boğdurulmak suretiyle idam edilmiştir. Bu savaşta ele geçen ve Yinal'ın kardeşi Ertaş'ın oğulları olan Ahmed ve Mehmed de aynı akıbete maruz kalmışlardır (İbnü'l-Esîr, VIII, s.345, (Türkçe terc., IX, s.489.); el-Bundârî, s.14; er-Râvendî, s.107., (Türkçe terc., I, s.106.); Sadru'd-dîn Ebu'l-Hasan Ali İbn Nâsır Ali el-Hüseynî, **Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye**, (Türkçe terc., Necati Lügal), TTK Yay., Ankara 1999., s.14; Ebu'l-Ferec, I, s.313; en-Nüveyrî, XXVI, s.296.)

⁷⁸ Kâvurd önce kardeşi Alp Arslan'a karşı iki defa ayaklanmış, ilkinde Alp Arslan tarafından affedilmiş, ikincide ise Alp Arslan'ı uzun müddet meşgul etmekle beraber bertaraf edilmesi mümkün olmamıştır. Melikşâh'ın tahta geçmesi üzerine Kirman meliki olan Kâvurd tekrar harekete geçmiştir. Rey'i ele geçirip kendi Sultanlığını ilan etmek isteyen Kâvurd, 1073 tarihinde Hemedan civarında yapılan savaşta yenilmiş ve kendi yayının kirişiyle boğdurulmuştur (İbnü'l-Esîr, VIII, s.396, (Türkçe terc., X, s.82.); el-Bundârî, s.49; el-Hüseynî, s.40; Sibt İbnü'l-Cevzî, s.263; Hamdullah Müstevfi-i Kazvîni, **Târîh-i Güzide**, s.433.). er-Râvendî ve Reşîdü'd-dîn, Kâvurd'un zehirlendiğini kaydediyor (er-Râvendî, s.127., (Türkçe terc., I, s.125.); Reşîdü'd-dîn, II/5, s.45.

⁷⁹ Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, s.160; Muharrem Kesik, **Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)**, TTK Yay., Ankara 2003., s.34; Feda Şamil Arık, a.g.m., s.81.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

(Dolat)'i boğdurtmuştur (1155)⁸⁰. Aynı hükümdar daha sonra da taht mücadelesine giren en küçük kardeşi Şâhinşâh'ın yanında bulunan oğullarından birisini kılıçla öldürülmüş ve parçalanan cesedini de yakıtılarak babasına göndermiştir. Bu ikinci idamda teamülün dışına çıkılması, yani bu şehzadenin yay kirişi ile boğulmak suretiyle değil kılıçla öldürülmesi, dolayısıyla kanının akıtılmış olması dikkat çekicidir⁸¹. Türkiye Selçuklularında II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev⁸² ve Moğol vesayeti döneminde⁸³ de örnekleri görülen bu uygulamaya, Osmanlı Devleti'nde de rastlanmaktadır⁸⁴.

Sonuç

İnsanlar çevrelerindeki nesnelere ilgi alanlarına girdikleri kadarıyla görürler. Hayat tavırlarını belirleyen ve sınırlayan şartlar, nesnelere ve olayları o bakış açısından görüp yorumlamalarına yol açar. Hayat tarzına yabancı ve aykırı her şeye karşı ilgisiz, hatta kördürler. Nesne ilgi alanında ise, hele 'hayatî' bir önem taşıyorsa bu

⁸⁰ Grigor "Kılıç Arslan'ın kendisinden daha güçlü olan Dolat'ın Sultanlığına razı olmadığını zannedip korktuğunu ve bu yüzden onu bir ziyafet ve sarhoşluk esnasında boğdurttu." demektedir (**Urfalı Mateos Vekayi-namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)**, (Türkçe terc. Hrant D. Andreasyan, Notlar: Edouard Dulaurer-Halil Yinanç), TTT Yay., Ankara 2000., s.313.)

⁸¹ Ebu'l-Ferec, II, s.410.

⁸² Alâü'd-dîn Keykubâd'ın 1237'de ölümü üzerine veliahd olarak atanan İzzü'd-dîn Kılıç Arslan'ı bertaraf ederek Türkiye Selçuklu Devleti hükümdarı olan Sultan II. Gıyâsü'd-dîn Keyhüsrev, tahta çıktıktan bir süre sonra babasının veliahd olarak atadığı üvey kardeşi İzzü'd-dîn Kılıç Arslan'ı, onun kardeşi Rüknü'd-dîn'i ve bu iki şehzadenin annesi Eyyübî hükümdarı el-Melikü'l-Âdil'in kızı Gâziye Hatun'u yay kirişi ile boğdurmak suretiyle idam ettirmiştir (İbn Bibî, s.472-473., Feda Şamil Arık, a.g.m., s.88-89.).

⁸³ Sultan IV. Rüknü'd-dîn Kılıç Arslan'ın 1266 yılında Moğollar tarafından aynı şekilde öldürüldüğü bilinmektedir. Sultan, Moğol emirleriyle beraber bulunduğu bir sırada Sultan'ın kemerinde asılı olan ve usta sanatkârların her diyardan Sultan'a hediye olarak getirdikleri birkaç bıçak Moğol emirlerinin dikkatini çekmiş, bu bıçaklara bakmak için kınlarından çıkarmışlardır. Moğol emirleri bu bıçaklara sadece bakmakla kalmamış, onları kullanarak Sultan'ı sıkıştırmışlar ve Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman'a iftira atıp tuzak kurmaya çalışanları teslim etmesini istemişlerdir. Ardından Sultan'ı zehirleyerek takatten kesilmesine sebep olmuşlar, bir süre sonra da yay kirişi ile boğmak suretiyle öldürmüşlerdir (İbn Bibî, s.647-649; Nejat Kaymaz, **Pervâne Mu'înü'd-dîn Süleyman**, DTCF Yay., Ankara 1970., s.121.).

⁸⁴ Türk hukuk tarihine "siyaseten katl" adıyla geçen ve Osmanlı Devletinde Fatih Kanunnamesiyle yazılı hukuk kuralı haline getirilen bu uygulamada da hanedan üyelerinin idamında yay kirişinin kullanıldığı görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz, Mehmet Akman, **Osmanlı Devletinde Kardeş Katli**, İstanbul, 1997; Ahmet Mumcu, **Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl**, Ankara, 1985; Halil İnalçık, "Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi", s.69-77; Abdulkadir Özcan, "Fatih'in Teşkilât Kanunnamesi ve Nizam-ı Alem İçin Kardeş Katli Meselesi", **İÜFTD**, Sayı.33, İstanbul, 1982, s.7-57.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

defa ona bütün benliğiyle eğilir, onu biçimlendirip gereğince kullanma çabası içinde kendi varlığını da yoğurup biçimlendirirler.

Bu açıdan bakıldığında Türklerle özdeşleşmiş olan ok ve yayın, Türk düşüncesinde önemli bir yer etmiş olması gayet tabiidir. Türkler, bu silahları önemli bir kültür ögesi olarak kabul etmiş ve bunlar etrafında birtakım teamüller oluşturarak siyasî ve hukukî sembol olarak kullanmışlardır.

Ok ve yayın, Türk devlet geleneği ve hâkimiyet anlayışı içerisinde bir sembol olarak kullanılmasına dair bilgiler, Türk düşüncesinin mitolojik temellerini bulduğumuz destanlar çağına kadar uzanır. *Oğuz Kağan Destanı*'nda Oğuz Kağan, oğulları arasındaki "orun" yani siyasî ve içtimaî mevkiî düzenlerken "yay"ı metbûluk, "ok"u ise tâbiyyet sembolü olarak belirlemiş ve onun belirlediği bu esas, başta Oğuzlar olmak üzere tarih boyunca varlık gösteren bütün Türk şubelerinde bir teamül haline gelmiştir.

Bu teamülün Türk devletlerindeki en önemli tezahürü, hükümdarın hâkimiyet alâmetleri arasında yay bulunmasıdır. Özellikle İslâmî dönem Türk devletlerinde buna dair birçok örnek mevcuttur. Sözelimi yay, Büyük Selçuklularda devlet sembolü olup çetirlerde, sikkelerde, ferman ve tuğralarda yay figürleri kullanılmıştır. Büyük Selçuklu tuğralarında eski bir Türk ananesi olarak kullanılmış olan ok ve yay figürleri, zamanla İslâmî motiflerin ağırlık kazanmasıyla ihmal edilmiş, ancak hiçbir zaman unutulmamıştır. Nitekim Osmanlı tuğralarının, şekil itibarıyla yay ve oka benzetilmek suretiyle yazıldığı görülmektedir.

Okun tâbiyyet ve davet sembolü olarak kullanılması ise yayla temsil edilen hükümdarın, kendisine bağlı beyleri yanına çağırarak üzere ok göndermesi şeklinde görülmektedir. İlk örneklerine Hunlarda ve Göktürklerde rastladığımız bu ameliyat, Karahanlılar, Büyük Selçuklular, Hârezmşahlar, Artuklular, Memlûkler ve Türkiye Selçukluları döneminde de devam etmiştir.

Bunların dışında *Orhun Abideleri*'nden *Dîvânu Lugâti't-Türk*'e, oradan Selçuklu ve Osmanlı dönemi metinlerine yadigâr kalan "okumak" kelimesinin, bugünkü manası yanında "çağırarak, davet etmek" anlamlarına geldiği, günümüzde bile insanları düğün, dernek ve özel törenlere davet eden kişilere "okuyucu", davetiyeye ise "okuntu" dendiği görülmektedir ki, bu durum, okun davet sembolü olarak kullanılmasıyla ilgili eski Türk geleneğinin devamından ibarettir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

KAYNAKÇA

- AKMAN, Mehmet, **Osmanlı Devletinde Kardeş Katli**, İstanbul 1997
- AKNERLİ, GRİGOR, **History of the Nation of Archers**, (Türkçe terc., Okçu Milletini Tarihi, (Çev. Hırant D. Andreasyan), İÜEF Yay., İstanbul 1954.
- AKSARAYÎ, (Kerîmü-dîn Mahmud Aksarayî), **Müsâmeretü'l-Ahbâr**, (Neşr. Osman Turan), TTK Yay., Ankara 1999., (Türkçe terc., Mürsel Öztürk), TTK Yay. Ankara 2000
- ALFÖNDİ, A., “Türklerde Çifte Krallık”, **II. Türk Tarih Kongresi Zabıtları (20-25 Eylül 1937)**, İstanbul 1943., s. 507-519.
- ALPTEKİN, Coşkun, “Selçuklu Paraları”, **Selçuklu Araştırmaları Dergisi (Journal of Seljuk Studies)**, III'den ayrı basım, Güven Matbaası, Ankara 1971.
- ARIK, Feda Şamil, “Türkiye Selçuklu Devleti'nde Siyaseten Katli (1075-1243)”, **Bellekten**, LXIII/236, s.43-93.
- ARSLAN, Mahmut, “Eski Türk Devlet Anlayışı ve Çifte Hükümdarlık Meselesi”, **Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kolokyumu**, Elazığ, 1990, s.223-242.
- BANG, W.-R. Rahmeti, **Oğuz Kağan Destanı**, (İÜEF Türk Dili Semineri Neşriyatından), İstanbul 1936.
- BARTHOLD, W.-M. Fuad Köprülü, **İslâm Medeniyeti Tarihi**, Diyanet İşleri Baş. Yay., Ankara 1977.
- BEYHAKÎ, (Ebu'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin Beyhakî), **Tarih-i Beyhakî**, II, (Neşr. Said Nefîsî), Tahran 1352.
- DEDE KORKUT KİTABI** (Metin Sözlük), (Haz. Muharrem Ergin), TKAE Yay., Ankara 1964., s.93.
- DONUK, Abdulkadir, “Eski Türklerde Hükümdarın Vazifeleri ve Vasıfları”, **TDA**, Sayı.17 (Nisan 1982), s. 103-152.
- DONUK, Abdulkadir, “Türk Devletinde Hâkimiyet Anlayışı”, **TED**, Sayı.10-11 (1981), s.29-56.
- EBU'L-FEREC (Bar Hebraus), **Ebu'l-Ferec Tarihi**, I, (Süryaniceden İngilizceye Çev. Ernest A. Wallis Budge-İngilizceden Türkçeye Çev. Ömer Rıza Doğrul), TTK Yay., Ankara 1999.
- EBU'L-GAZİ BAHADIR HAN, **Şecere-i Terâkime** (Türklerin Soy Kütüğü), (Haz. Muharrem Ergin), Terc. 1001 Temel Eser, İstanbul (ty)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

- EL-BUNDÂRÎ (Feth b. Ali b. Muhammed el-Bundârî), **Zübdetü'n-Nusre ve Nuhbetü'l-Usre**, (Terc. Kıvameddin Burslan), Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi, Ankara 1999.
- EL-CUZCÂNÎ (İbn Minhâcü'd-dîn Osman), **Tabakât-ı Nâsırî**, I, (Neşr. Abdu'l-hay Habîbî, Kâbil 1342.
- EL-HÜSEYNÎ (Sadru'd-dîn Ebu'l-Hasan Ali İbn Nâsır Ali el-Hüseynî), **Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye**, (Türkçe terc., Necati Lügal), TTK Yay., Ankara 1999.
- EN-NESEVÎ (Şihabü'd-dîn Ahmed en-Nesevî), **Sîretu Sultan Celâlü'd-dîn Mengübirî**, (Türkçe terc. Necip Asım), İstanbul 1934.
- EN-NÜVEYRÎ (Şihabü'd-dîn Ahmed bin Abdü'l-vahhâb en-Nüveyrî), **Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb**, XXVI, (Tahkik. M. Fevzî el-Antîl), Kahire 1405/1985.
- ER-RÂVENDÎ (Muhammed b. Ali b. Süleyman er-Râvendî), **Kitâb-ı Râhatü's-Sudûr ve Âyetü's-Sürûr**, (Neşr. Muhammed İkbâl-Tashîhât-ı lâzım. Müctebâ Meynovî), Tahran 1333., (Türkçe terc., Ahmet Ateş), II, TTK Yay., Ankara 1999.
- GABAİN, A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK Yay., Ankara, 2003.
- GENÇ, Reşat, **Karahanlı Devlet Teşkilatı**, TTK Yay., Ankara 2002.
- GİRAUD, René, **Göktürk İmparatorluğu**, (Çev. İsmail Mangaltepe), Ötüken Yay., İstanbul 1999.
- GÖKSU, Erkan, **Türk Kültüründe Silah**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2008.
- GÖMEÇ, Saadettin, **Kök Türk Tarihi**, TÜRKSOY Yay., Ankara 1997.
- GÜLER, Ali, "Türklerde Devlet ve Siyasî Otorite Kavramı", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı.24, (1987), s.16-22.
- GÜNGÖR, Harun, "Uygur Kağan Unvanlarında Kün ve Ay Tenri Kavramlarının Kullanılışı", **XI. Türk Tarih Kongresi**, II, Ankara 1994., s.511-519.
- GÜVEN, Özbay, "Türk Kültüründe Kaybolan Miraslarımızdan İstanbul Ok Meydanı Spor Alanı", **Toplumsal Tarih**, Sayı.14, (Şubat 1995)
- HAMDULLAH MÜSTEVFÎ-İ KAZVÎNÎ, **Târîh-i Güzîde**, (Neşr. Abdu'l-Hüseyn Nevâ'î), Tahran 1362.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

- İBN BÎBÎ (el-Hüseyin b. Muhammed b Ali el-Caferî er-Rugedî), **el-Evâmirü'l-'Alâ'îye fi'l-Umûri'l-'Alâ'îye**, Tıpkı Basım, (Önsöz ve fihristi haz. Adnan Sadık Erzi), TTK Yay., Ankara 1956. (Türkçe terc., II, Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1996.
- İBNÜ'L-ESÎR, **el-Kâmil fi't-Târîh**, VIII, (Tahkîk. Ebu'l-fidâ Abdullah el-Kâdî), Beyrut 1415/1995., (Türkçe terc., X, (Çev. Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özaydın-Mertol Tulum), İstanbul 1985-1987.
- İBNÜ'L-ESÎR, **et-Tarihü'l-Bâhir fi'd-Devleti'l-Atabekiyye bi'l-Mavsıl**, (Tahkîk: Abdulkadir Ahmed Tuleymat), Kahire 1963.
- İNALCIK, Halil, "Kutadgu Bilig'de Türk ve İran Siyaset Nazariye ve Gelenekleri", **Reşit Rahmeti Arat İçin**, TKAE Yay., Ankara 1966, s.259-271.
- İNALCIK, Halil, "Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hâkimiyet Telakkisiyle İlgisi", **AÜSBFD**, XIV, (Mart 1959), s.69-77.
- İNAN, Abdulkadir, "Orun ve Ülüş Meselesi", **Makaleler ve İncelemeler**, I, TTK Yay., Ankara 1998, s. s.241-254.
- İSMÂİL, GALİB, **Takvîm-i Meskûkât-i Selçûkiyye**, İstanbul 1309 (Ankara 1971).
- KAFESOĞLU, İbrahim, **Selçuklu Tarihi**, MEB Yay., İstanbul 1992.
- KAHRAMAN, Atıf, **Osmanlı Devleti'nde Spor**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1995.
- KAŞGARLI MAHMUD, **Dîvânu Lügâti't-Türk Tercümesi**, (Çev. Besim Atalay), I-IV, TDK Yay., Ankara 1988.
- KAYMAZ, Nejat, **Pervâne Mu'înüd'd-dîn Süleyman**, DTCF Yay., Ankara 1970.
- KESİK, Muharrem, **Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)**, TTK Yay., Ankara 2003.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, "Orta zaman Türk Hukukî Müesseseleri", **Bulleten**, II/5-6, (1938), s.39-72.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, "Türk ve Moğol Sülalelerinde Hanedan Azasının İdamında Kan Dökme Memnuiyeti", **Türk Hukuk Tarihi Dergisi**, I, Ankara 1944.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, "Bayrak", **İA**, II., İstanbul 1992.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

- KÖSOĞLU, Nevzat, **Devlet**, İstanbul, 1997.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi I, (Kuruluş Devri)**, TTK. Yay., Ankara 2000.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, **Selçuklu Devri Türk Tarihi**, TTK Yay., Ankara 1993.
- MORİ, Masao, “Kuzey Asya’daki Eski Bozkır Devletlerinin Teşkilâtı”, **TED**, Sayı.9 (İstanbul), s.209-226.
- MUMCU, Ahmet, **Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl**, Ankara, 1985.
- NİYAZI, Mehmet, **Türk Devlet Felsefesi**, İstanbul 1993.
- ÖGEL, Bahaeddin **Türklerde Devlet Anlayışı**, Ankara, 1982.
- ÖGEL, Bahaeddin, **Türk Kültür Tarihine Giriş**, VI, Ankara 1991.
- ÖGEL, Bahaeddin, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, TDAV Yay., İstanbul 1988.
- ÖGEL, Bahaeddin, **Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar)**, I, TTK Yay., Ankara 2003.
- ÖZBEK, Süleyman, “Memlûk Sultan’ı Baybars’ın Anadolu’daki Moğol İdarecisi Samagar Noyan’a Gönderdiği Ok”, **Askerî Tarih Bülteni**, Yıl:17, Sayı.33 (Ağustos), Ankara 1992, s.83-91.
- ÖZCAN, Abdulkadir, “Fatih’in Teşkilât Kanunnamesi ve Nizam-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi”, **İÜFTD**, Sayı.33, (1982), s.7-57.
- PAŞAYEV, Nazım -Valide Paşayeva, “Eski Oğuzların İnanışları ve Mitolojik Görüşleri”, **Türkler**, III., Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s.345-357.
- REŞİDÜ’D-DİN FAZLULLÂH, **Câmi’ü’t-Tevârîh**, (Neşr. Behmen Kerîmî), Tahran 1372.
- REŞİDÜ’D-DİN FAZLULLÂH, **Câmi’ü’t-Tevârîh**, II. Cilt 5. Cüz (Selçuklular Kısmı), (Neşr. Ahmet Ateş), TTK Yay., Ankara 1999.
- ROUX, Jean-Paul, **Altay Türklerinde Ölüm**, (Çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul 1999.
- ROUX, Jean-Paul, **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, (Çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul 1994.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

- SIBT İBNÜ'L-CEVZÎ, **Mir'atü'z-Zaman fî Tarihi'l-A'yân**, (Yayımlayan. Ali Sevim), DTCF Yay., Ankara 1968.
- SPULER, Bertold, **İran Moğolları**, (Çev. Cemal Köprülü), TTK Yay., Ankara 1987.
- SÜMER, Faruk, "Oğuzlar'a Ait Destanî Mahiyette Eserler", **DTCFD**, XVII/3-4, Ankara 1959, s.359-456.
- SÜMER, Faruk, **Eski Türklerde Şehircilik**, TTK Yay., Ankara 1994.
- TANERİ, Aydın, **Celalu'd-din Hârezmşâh ve Zamanı**, Ankara 1977.
- TANERİ, Aydın, **Hârezmşâhlar**, Ankara 1993.
- TANERİ, Aydın, **Türk Kavramının Gelişimi**, Ankara, 1993.
- TAŞAĞIL, Ahmet, **Gök-Türkler**, I, TTK Yay., Ankara 2003.
- TAŞAĞIL, Ahmet, **Gök-Türkler**, II, TTK Yay., Ankara 1999.
- TEKİN, Talat, **Orhun Yazıtları**, İstanbul 1998.
- THOMSEN, V., **Orhun Yazıtları Araştırmaları**, (Çeviren ve Yayına Haz. Vedat Köken), TDK Yay., Ankara 2002.
- TOGAN, Zeki Velidi, **Oğuz Destanı (Reşideddin Oğuznâmesi Tercüme Tahlil)**, İstanbul 1971.
- TURAN, Osman, "Eski Türklerde Okun Hukukî Bir Sembol Olarak Kullanılması", **Bellekten**, IX/35, (Temmuz 1945), s. 305-318.
- TURAN, Osman, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, İstanbul 1993.
- TURAN, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul 2002.
- TURAN, Osman, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesîkalar**, (Metin, Tercüme ve Araştırmalar), TTK Yay., Ankara 1988.
- URFALI MATEOS VEKAYİ-NAME Sİ (952-1136) VE PAPA Z GRİGOR'UN ZEYLİ (1136-1162)**, (Türkçe terc. Hrant D. Andreasyan, Notlar: Edouard Dulaurer-Halil Yinanç), TTT Yay., Ankara 2000.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal**, Ankara 1988.
- VLADİMİRTSOV, B. Y., **Moğolların İçtimai Teşkilatı-Moğol Göçebe Feodalizmi**, (Çev. Abdulkadir İnan), TTK. Yay., Ankara 1995.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*

YAKUBOVSKIY, Yu., **Altın Orda ve Çöküşü**, (Çev. Hasan Eren),
Kültür Bak. Yay., Ankara 1976.

YILDIRIM, Dursun, “Köktürklerde Kağanlık Süreci; Kaldırma,
Kötürme, Oturma”, **XI. Türk Tarih Kongresi**, II, Ankara
1991, s. 519-530.

ZAL, Ünal, “Türk Kültüründe “Ok”ların Taşdığı Anlamlar ve
“Okumak” Fiilinin Ortaya Çıkışı Üzerine”, **Türk Dünyası
Araştırmaları Dergisi (TDAD)**, Sayı:167, Mart-Nisan
(2007), s.69-82.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/2 Spring 2010*